

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Godišnjak 45: Godišnjak/Jahrbuch

Govedarica, Blagoje

2016

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/d86ecfe3-1150-4d15-9c3b-5d702643190c>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

Nova kasnobrončanodobna ostava iz Srebrenika: preliminarno izvješće

Martina Blečić Kavur

Koper

Aleksandar Jašarević

Doboj

Almir Mutapčić

Srebrenik

Abstract: Late Bronze Age hoard from Srebrenik it turned up by chance in May 2016. It was discovered in shallow pit on the slope of the hill facing down towards small stream in the village Rapatnice near Srebrenik (Tuzla Canton). The Srebrenik hoard is the largest hoard of bronze metal work yet found. It consists of over 150 pieces divided into 5 groups: weapons, tools, ornaments, bronze sheets and raw materials (ingots), which defined the hoard to be of large quantity and mixed composition. In those aspects, it represents the application of a classical pattern of hoard finds from the wider Pannonian-Carpathian and Eastern Alpine region. According to the typological analysis and its chronological attributions artifacts from hoard show great similarity with findings from nearby hoards, as that from Boljanić dated to the IInd phase of the Urnfield period hoards of Bosnia and Herzegovina, culturally associated with Late Bronze Age Barice-Gređani group. In cultural and technological aspects, it is interpreted in closer association with characteristic pattern of manifestation of hoards over a wide area of south-western Pannonia basin with Slavonia and Serbian Danube region, i.e. with the hoards of the IInd phase of the Continental Croatia – Veliko Nabrđe and with the IInd phase of the Urnfield hoards of Serbian territory. Consequently, the Srebernik hoard is well synchronized with the Ha A1 phase i.e. with the late 13th first half of the 12th century B.C. of the corrected Central European periodization.

Key words: North Bosnia, The Srebrenik hoard, Late Bronze Age, IInd hoard horizon of Bosnia and Herzegovina, Early Urnfield period, Ha A1, typology, chronology

Sve najbolje u pravilu se dogodi nenadano! Svjesni smo činjenice da ostave u arheologiji imaju gotovo istu sudbinu – dogode se nepredvidljivo, neočekivano i svaki put nas iznova i opet osu-pnu! Premda nije uvijek tako. Poznajemo mnogo ostava s preciznim kontekstima nalaženja koje su postale paradigmom interpretacija svih drugih “nepredvidljivih” ostava, istraženih u pravilu nestručnim metodama ili prikupljenih prilikom infrastrukturnih radova. Ostave brončanih predmeta općeproširen su fenomen i time eklatantno obilježje kasnog brončanog doba europskog prostora u cjelini. Velik broj njih poznajemo i iz Bosne i Hercegovine, osobito s područja sjeverne Bosne, a kataloški su i vrlo opsežno objavljene u monografskom izdanju *Prähistorische Bronze-*

funde, Spätbronzezeitliche Hortfunde aus Bosnien und der Herzegowina Petera Königa.¹ Dotadašnje se poznavanje i interpretiranje ostava sustavno poboljšava i nadopunjuje, pa je objavljeno već mnogo novih nalaza i rasprava na tu temu (Sl. 7).² Kontekstu pridružujemo, i ovdje predstavljamo, novonađenu ostavu iz sjeverne Bosne – *ostavu iz Srebrenika* (Sl. 3).

Ostava iz Srebrenika neočekivan je i uzbudljiv nalaz u punom smislu tih riječi. Nađena je prilikom kopanja humusa u naselju Rapatnici kod Srebrenika (Tuzlanski kanton), u svibnju

¹ König 2004.

² Gavranović 2011; Gavranović 2013; Blečić Kavur / Jašarević 2014; Jašarević / Blečić Kavur / Čubela 2015; Gavranović / Sejfuli 2015; Pavlin / Jašarević 2016.

Sl. 1. Položaj ostave u naselju Rapatnica općine Srebrenik

Sl. 2. Pozicija ostave u šumi Markuša u Rapatnici, Srebrenik (topografska karta, M. 1 : 50 000)

2016. godine (Sl. 1). Mjestom nalaženja, tj. mikrolokacijom, smješta se u šumu Markušu kroz koju prolazi potok koji se ulijeva u rijeku Tinju u Srebreniku (Sl. 1-2). Zemljopisno, to je područje doticaja ravničarskih dijelova južne Posavine s najsjevernijim planinskim lancem u ovom dijelu Bosne. Srebrenik je okružen masivima Majevica i Trebave koji se spuštaju u prostranu ravnicu. Njom, od juga prema sjeveru, protječe Tinja utječući sjevernije u rijeku Savu. No, dolina Tinje na svojevrsan je način i izolirana: s istočne strane planinskim vijencima Majevica, sa zapadne strane Ratišom, na sjeveru ju zatvara klisura Ormanica, a južno prijevoj Previla (Sl. 1-2).³

Okolnosti nalaza ostave i točna lokacija dobro su poznati, što nalaz čini vrijednijim i arheološku interpretaciju sigurnijom. Jasmin Buljubašić iz Kiseljaka naišao je na grupu brončanih predmeta (ukupno 124), koji su potom predati Policijskoj upravi u Srebreniku. Ubrzo je općina Srebrenik otkupila sve pronađene predmete koji se trenutno čuvaju u JU Centar za kulturu i informisanje

³ Mutapčić 2005, 69-70.

Sl. 3. Ostava iz Srebrenika

Srebrenik.⁴ Prema riječima nalaznika⁵ i obilaskom lokacije ustanovljeno je da su predmeti bili ukopani u jamu na padini brda s desne strane potoka (Sl. 1). Istraženi su u plitkoj jami na svega 20-30 cm ispod površine, izmiješani s humusom i sitnim kamenjem. Čini se vjerojatnim da je takva situacija rezultat ispiranja zemlje, pri čemu je prvobitni ukop morao biti znatno dublji. Nisu pronađeni dokazi o postojanju bilo kakve konstrukcije, a okolnosti nalaza ne dopuštaju egzaktnu interpretaciju načina deponiranja određenih nalaza u okviru jame. Ponovnim obilaskom terena provedena je detaljna prospekcija mikrolokacije; na istom mjestu suhim prosijavanjem zemlje i uz pomoć detektora (Sl. 2). Istraženo je dodatnih 26 predmeta, uglavnom manjih komada nakita i sirove bronce. Ukupan broj predmeta u ostavi iznosi sada 150 komada i najvjerojatnije predstavlja konačan broj predmeta pohranjenih u određenom trenutku (Sl. 3).

Građu ostave prema atributima čini 5 kategorija: oružje, oruđe, nakit, limovi i brončana sirovina (ingoti). Podijeliti ih možemo u nekoliko tipoloških skupina (Sl. 3-5):

- ulomak rukohvatne ploče punokovinskog mača

- 3 vrha koplja
- 1 fragmentirani nož s trnastom drškom
- ulomak noža s jezičastom drškom
- 11 tuljastih sjekira
- 10 ulomaka tuljastih sjekira
- 1 sjekira sa zaliscima
- 37 srpova s jezičastom drškom
- 28 ulomaka srpova s jezičastom drškom
- ulomak pile
- 7 narukvica/nanogvica
- 4 ulomka narukvice/nanogvice i torkves
- fibula u obliku violinskog gudača
- 2 ulomka brončanih limova
- 42 veća i manja ingota i komada bronce.

Ukupna težina ostave iznosi 20.749 g.

Pred nama je dakle velika ostava miješanog sastava iz II. horizonta ostava kasnog brončanog doba Bosne i Hercegovine. Smjesta se uočava kako je razmjera zastupljenosti predmeta izrazito divergentna. U najvećoj mjeri prisutni su srpovi s jezičastom drškom za dešnjake koji su vrlo dobro očuvani i u pravilu ukrašeni (Sl. 3, 4, 5: 6-8). Dio je srpova oštećen ili zastupljen u manjim ulomcima. Slijede tuljaste sjekire, u nekako ravnomjernom odnosu cijelih i fragmentiranih primjeraka (Sl. 5, 2-3). Pojedine tuljaste sjekire ukazuju na poluproizvode, tj. na nedovršene ili "neuspjele" primjerke. Samo je jedna u potpunosti očuvana sjekira s prema tjemenu podignutim zaliscima (Sl. 5, 1). Ingota čine također veću skupinu predmeta i prisutni su kako u velikim planokonveksnim (pogačastim) ingotima, tako i u sitnim ulomcima ili amorfnim komadima sirove bronce.

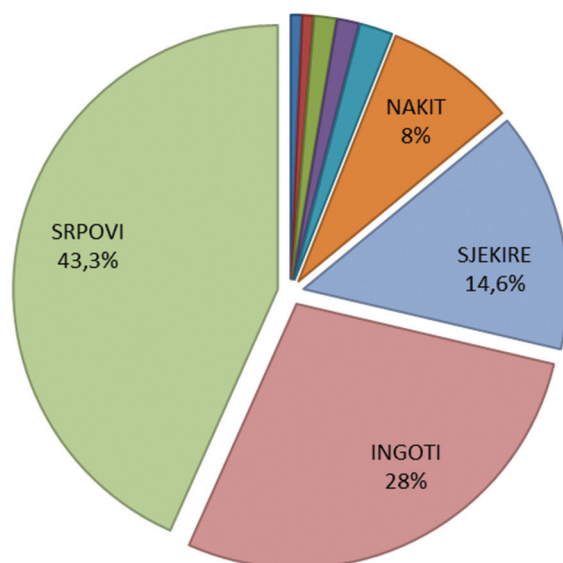
⁴ Srdačno se zahvaljujemo Edinu Šakoviću (Gračanica), Agi Mujkanoviću (Tešanj) i Edinu Mutapčiću (Srebrenik) koji su sudjelovali pri nalaženju i dokumentiranju srebreničke ostave i omogućili nam da se ona u najkraćem vremenu stručno obradi i znanstveno predstavi u ovome izdanju *Gođišnjaka*.

⁵ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/srebrenik-otkriveno-zakopano-bлаго-starо-3000-godina> (15. 11. 2016.).

ce (Sl. 3). Nakit je predložen s velikom fibulom u obliku violinskog gudača sa spiralnim zaključkom noge, s nekoliko narukvica/nanogvica i s ulomkom torkvesa (Sl. 5, 10). Oružje navalnog tipa predstavljaju ulomak rukohvatne ploče mača s punokovinskom drškom i tri vrha koplja (Sl. 5, 4-5). Noževi su zastupljeni s dva tipološki različita primjerka, a nađen je i jedan ulomak presavijene pile (Sl. 5, 9). Mač i noževi znatno su fragmentirani, dok su vrhovi koplja u potpunosti očuvani bez ikakvih tragova namjerne ritualizacije. Zanimljivi su i namjerno presavijani brončani limovi od kojih je jedan ulomak okova (dio posude?) i posebno ukrašen tanki lim dekorativne namjene (Sl. 3).

Ostava je pozornosti vrijedna i zbog zastupljenosti vrlo velikog broja predmeta, čak 40%, očuvanih u cijelosti, npr. sjekire, srpovi, vrhovi koplja ili nakit, pogotovo fibula (Sl. 3). Većina predmeta ipak je fragmentirana (60%) i najvjerojatnije je bila namijenjena daljnjoj obradi ili preradi pa, izuzev samih ingota, njihovu ulogu ili funkciju mogli su imati kako srpovi i sjekire tako i različit kolutast nakit. Najbrojnije su zastupljeni srpovi s 43,3%, ingoti s 28% i tuljaste sjekire s 14,6% (Sl. 4). Nasuprot njima, s malim su omjerom prisutni nakit (8%), mač, noževi i vrhovi koplja (Sl. 4). Stoga nam i tako odabran sastav građe ukazuje na uobičajenu (ritualnu) praksu, tj. obrazac deponiranja koji se slijedi pri velikim ostavama miješanog sastava II. horizonta šire panonsko-karpatske i istočnoalpske regije.⁶ Izbor predmeta koji je dakle prikupljen i odložen, različit stupanj njihove očuvanosti uz evidentno različite prakse ritualizacije atribuiraju kao sirovinsku ostavu vrlo visoke tehnološke razine izvedbe. Premda je ostava najvjerojatnije bila zakopana u jednom postupku, u sastavu međutim razaznajemo odraz prikupljanja predmeta kroz duži vremenski raspon, što anticipira moguće interpretiranje ostave u smislu individualnog ili kolektivnog vlasništva povezanog uz određene djelatnosti zajednice s različitim društvenim međudnosima.

Za pobliže vremensko određenje srebreničke ostave uporište nam pružaju kronološki dobro određeni tipovi pojedinih predmeta. Brojni srpovi s jezičastom drškom, osnovnim oblicima i ukrasima odgovaraju njihovom široko raspro-

Sl. 4. Zastupljenost i omjer kategorija predmeta u srebreničkoj ostavi

stranjenom trendu starije faze kultura polja sa žarama prostranog karpatsko-panonskog područja, među kojima se posebno ističe velika zastupljenost srpova tipa Uioara 1 i Uioara 3, iako ima i drugih varijanti (Sl. 3; 5, 6-8).⁷ U istu se kulturno-distribucijsku sliku uklapaju i tuljaste sjekire s ušicom ili bez nje, s plastičnim "V" ornamentom na tuljcu starije varijante i standardnog oblika (Sl. 5, 2). Njihovu proizvodnju i korištenje slijedimo još od Br D i u Ha A stupnjevima.⁸ Istovremene su i sjekire s profiliranim, narebrenim obodom tuljca (Sl. 5, 3). Međutim, one su obilježje regionalnog kulturno-obrtničkog kruga II. horizonta ostava Međuriječja i poglavito srpskog Podunavlja, premda su zabilježene i u ostavama sjeverne Bosne.⁹

Nasuprot brojnijim i u sjevernoj Bosni učestalim nalazima sjekira i srpova, pojedinačni primjerci izuzetno su vrijedni i većinom predstavljaju ili prve nalaze toga tipa na području Bosne i Hercegovine ili iznimno dragocjene predmete.

⁷ König 2004, 55-60; Gavranović 2011, 150-151, Karte 52; usp. Petrescu-Dâmbovița 1978, 26-30; Vasić 1994, 26, 30; Jovanović 2010, 24-26, Karta 4; Pavlin 2010; Pavlin / Jašarević 2016.

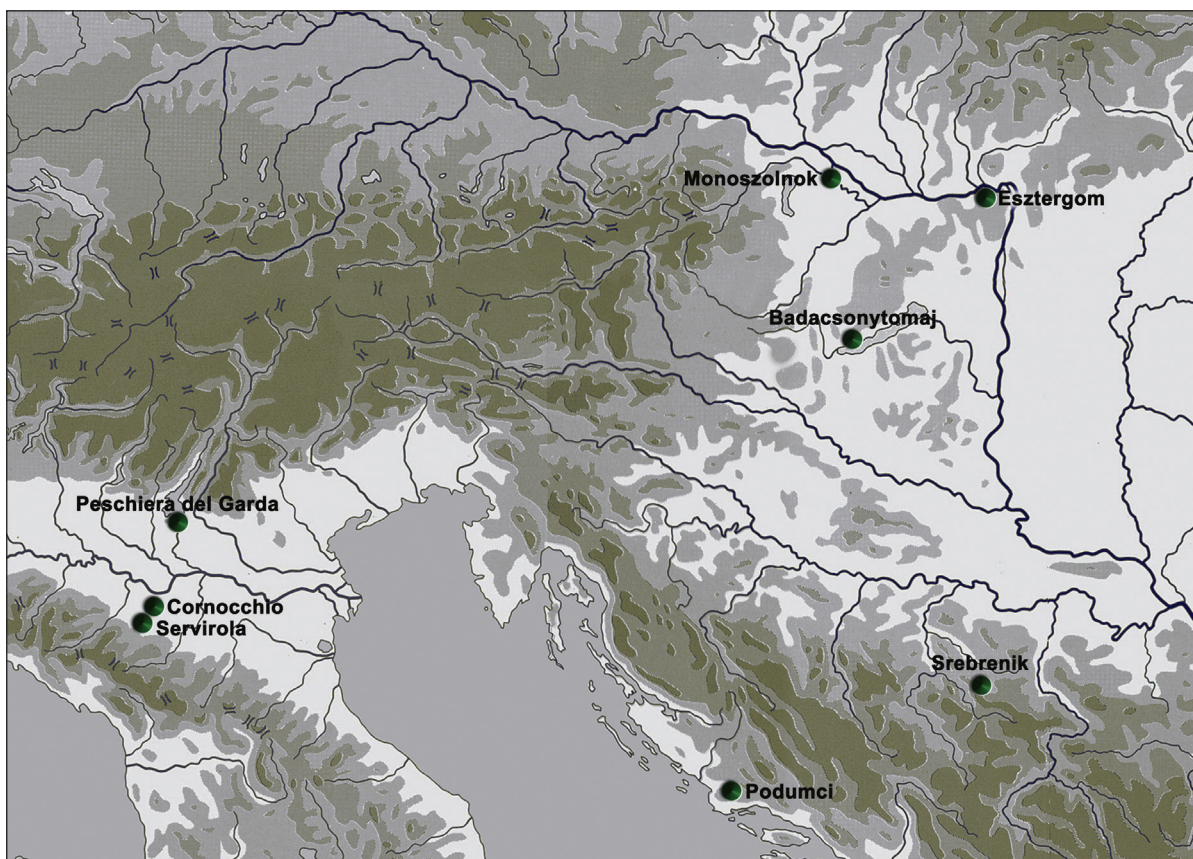
⁸ Žeravica 1993, 86, 92-93, 96-100, T. 31, 425, T. 34, 461; Hansen 1994, 158, Sl. 87, 177-185; König 2004, 35-42; Jovanović 2010, 27-28; Gavranović 2011, 130-133, Karte 42-43; Blečić Kavur / Jašarević 2014, 37-39, Sl. 6.

⁹ König 2004, 45-46; Gavranović 2011, 133-134, Karte 44; usp. Vinski-Gasparini 1973, T. 62, 16; T. 3A, 3; Žeravica 1993, 81-84, T. 25, 335-339; Jovanović 2010, 29-30.

⁶ Turk 1996, 108-112; usp. Hansen 1994; Turk 2012.

Sl. 5. Izbor predmeta iz srebreničke ostave

Sl. 6. Rasprostranjenost fibula u obliku violinskog gudala tipa Unter-Radl – Podumci
(nadopunjeno prema Pabst 2014)

Ponajprije izdvajamo sjekiru s prema tjemenu podignutim zaliscima tipa Haidach,¹⁰ karakterističnu za stariju fazu kulture polja sa žarama u sjevernijim ostavama alpske i južnapanonske regije (Sl. 5, 1).¹¹ Zatim, tu je mali ulomak rukohvatne ploče, visoko postavljenih ramena, s jednom zakovicom i sa sačuvanim utisnutim ukrasom spirale, usporednih linija i punciranih točkica (Sl. 5, 4). S obzirom na te elemente približavamo ga mačevima s punokovinskom drškom s tri rebra, ili tipu Erlach (Erding) ili tipu Schwaig,¹² koji će u oba primjera predstavljati do sada njihov najjužniji nalaz. Prvi je nalaz i ulomak noža jezičaste drške, koji uspoređujemo s noževima tipa Matrei – Mühlau (Sl. 5, 9).¹³ U tipološkom

smislu, i mač i nož obilježili su Ha A1 stupanj,¹⁴ u čiji se vremenski okvir pridružuju i vrhovi kopalja, osobito ono manje, lovorovog oblika lista, s profiliranim, rebrastim gornjim dijelom tuljca karpatske provenijencije.¹⁵ Izvanredni su i nalazi skoro u cijelosti sačuvane fibule oblika violinskog gudala Unter-Radl – Podumci varijante (Sl. 5, 10; 6) tipične za Br D/ Ha A1 horizont¹⁶ i ukrašeni lim dekorativnog diska s koncentričnim kružnicama, koji su također bili u trendu razdoblja starije faze kulture polja sa žarama južnapanonskog prostora.¹⁷

Velike ostave miješanog sastava s najvećom zastupljenošću srpova i ingota česte su i karakteristične za karpatsko-panonski obrtnički krug

¹⁰ Mayer 1977, 152-158, T. 49.

¹¹ Vinski-Gasparini 1973, T. 46, 14-16; T. 76, 1; T. 78, 4-6; usp. Turk 1996, 108.

¹² Harding 1995, 73-75, T. 30; usp. Müller-Karpe 1961, 7-17, T. 4-5, 9-10; Stockhammer 2004, 35-44.

¹³ Bianco Peroni 1976, 16-19, T. 3; usp. Hohlbein 2008, 297-308, T. 41, 343-345, 42.

¹⁴ Stockhammer 2004, 61-63; Hohlbein 2008, 305-306; Turk 2014, 129-130.

¹⁵ Vinski-Gasparini 1973, 94, 104, T. 27, 25; T. 77, 24; T. 97, 11; König 2004, T. 1, 5-6; usp. Pabst 2013, 160-162, Abb. 2; Vasić 2015, 45-49.

¹⁶ Pabst 2011, 200-202, Abb. 1; Pabst 2012, 317-318, K. 32; Pabst 2014, 87-91, Abb. 2; usp. Kashuba 2008.

¹⁷ Mödlinger / Piccardo 2013, 299-302, 307-309, Fig. 3-4; usp. König 2004, 75-76.

Sl. 7. Karta položaja važnijih gradova (●) i ostave Srebrenik u kontekstu Ha A1 faze, tj. II. stupnja ostava na području BiH i Brodskog Posavlja (▲) (nadopunjeno prema Blečić Kavur / Jašarević 2014)

osobito sjevernije Posavine (Sl. 7) s kojim je regija Srebrenika prirodno i izravno komunicirala dolinom rijeke Tinje. Osnovnom tipološko-stilskom analizom i kronološkom atribucijom, srebreničku ostavu, poput one iz obližnjih Boljanića,¹⁸ pridružujemo starijem razdoblju kultura polja sa žarama, tj. pripisujemo ju II. fazi ostava Bosne i Hercegovine koje za ovo područje možemo razumjeti unutar grupe Barice-Gređani.¹⁹ Kulturno i tehnološki, interpretiramo ju u uskoj povezanosti sa svojstvenim obrascem manifestiranja ostava na širem prostoru jugozapadne Pa-

nonije i podunavskog prostora, odnosno s II. horizontom ostava (Veliko Nabrđe) u sjevernoj Hrvatskoj²⁰ i s II. fazom ostava na teritoriju Srbije.²¹ U tom smislu, vremenski je dobro sinkronizirana s Ha A1 stupnjem srednjoeuropske periodizacije 13. i 12. stoljeća pr. Kr.

Područje općine Srebrenik, odnosno doline rijeke Tinje, do prije nekih dvadesetak godina bilo je “pusto” na arheološkoj karti Bosne i Hercegovine, sa svega par u stručnoj literaturi

¹⁸ König 2004, 191-194, T. 14-19.

¹⁹ Čović 1988, 60-61; Gavranović 2011, 243-248.

²⁰ Vinski-Gasparini 1973; Vinski-Gasparini 1983; Ložnjak Dizdar 2011.

²¹ Vasić 1982; usp. Jovanović 2010.

evidentiranih srednjovjekovnih lokaliteta.²² U posljednjih desetak godina ustanovljena su nova nalazišta, ponajprije gradinska naselja; Zaketuša iznad sela Straža ili pak Gradine ispod Kuga koja prate dolinu Tinje. Sva ona pokazuju sličnost u građi kasnog brončanog doba koju poznajemo iz susjednih regija sjeverne Bosne.²³ Ostava iz Srebrenika (Rapatnica) izuzetno je vrijedan prilog arheološkoj topografiji sjeveroistočne Bosne, odakle već poznajemo desetak nalaza ostava – od Novog Grada kod Odžaka, Vidovice, zatim Boljanića, Monja i Pašalića kod Gračanice, sve do Bokavića kod Lukavca (Sl. 7).²⁴ Evidentirane su sredinom prošlog stoljeća pa su podatci o njihovim nalascima, ako ih uopće ima, vrlo šturi, a do muzejskih su zbirki uglavnom dospjele u krnjem obliku i sastavu.

Kao najveća ostava zapadnog Balkana i današnje Bosne i Hercegovine, srebrenička je ostava upravo zbog točnih i potpunih nalazišnih podataka, kao i zbog reprezentativnog sadržaja, jedinstven nalaz u posljednjih 30-ak godina i nedvojbeno će postati paradigmom interpretacija budućih istraživanja kasnobrončanodobnih ostava.²⁵

Summary

New Late Bronze Age hoard from Srebrenik: a preliminary report

Late Bronze Age hoard from Srebrenik, like so many other hoards, it turned up by chance in May 2016. Information concerning the find, are better known, according to finder hoard was discovered in shallow pit on the slope of the hill facing down towards small stream in the village Rapatnice near Srebrenik (Tuzla Canton). Bronze findings were mixed with humus and small stones. The find is therefore remarkable both for the possibility to locate the exact find spot and discovery of the entire inventory of hoard.

The Srebrenik hoard is well preserved and was composed of 150 pieces divided into group of weapons, tools, ornaments and ingots:

- hilt fragment of hilted sword
- three spears
- fragment of knife with thorn handle
- fragment of knife with flat handle
- eleven socketed axe
- ten fragments of socketed axe
- one axe with the central sideburns
- thirty-seven sickles with tongue-shaped handle
- twenty-eight fragments of sickles with tongue-shaped handle
- fragment of saw
- seven bracelets/anklets
- four fragment of bracelets/anklets
- violin bow fibula
- two fragments of sheet
- forty-two pieces of ingots or scraps

The total weight is 20.749 g.

On this precisely defined inventory we came to see some traditional weapons, warrior equipment and/or tools which defined the hoard to be of large quantity and mixed composition, with diverse items preserved to a different extent. More than 40% is completely preserved which includes spears, axes, sickles or some types of ornaments. However, most of the findings are fragmented (60%) and prepared for further metallurgical processing of re-melting, exception to this are found of ingots, the role of which may also have some sickles, axes and different ornaments. The hoard is represented with sickles 43,3%, ingots 28%, axes 14,6%, and in a smaller percentage with ornaments 8% and fragments of sword, spears and knives.

In cultural and historical aspects, it represents the application of a classical pattern of hoard finds from the south Pannonia region. The find is therefore remarkable both for the local area and in general because it represents a direct link to Posavina across the Tinja river valley. According to the typological analysis and its chronological attributions artifacts from hoard show great similarity with findings from nearby hoards, as that from Boljanić dated to Bosnian hoards of the IInd phase, culturally associated with Late Bronze Age Barice-Gređani group. Hoards with similar compositions from the Early Urnfield period, can be also found in the southwestern Pannonian basin with Slavonia and Syrmia, in Serbian Danube river Basin and Transylvania. In most cases, just as in this hoard, sickles predominate in terms of quantity. On the basis of chronological analysis, the hoard has been placed in the Ha A1 phase (13th -12th century BC) of the Central European periodization, consequently in the hoards of the IInd phase of the Urnfield culture of Continental Croatia – Veliko Nabrđe.

²² Basler 1988, 108; Miletić 1988, 107.

²³ http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2800; http://old.kons.gov.ba/main.php?id_struct=6&lang=1&action=view&id=2854 (15. 11. 2016.).

²⁴ König 2004.

²⁵ Fotografije je izradio A. Jašarević, grafiku i kartografiju potpisuje M. Blečić Kavur.

Literatura

- Basler, D.* 1988, Srebrenik, Gornji Srebrenik, Tuzla, Arheološki leksikon, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1988, 108.
- Bianco Peroni, V.* 1976, Die Messer in Italien / I coltelli nell'Italia continentale, Prähistorische Bronzefunde VII/2, München 1976.
- Blečić Kavur, M. / Jašarević, A.* 2014, Kasnobrončano-dobna ostava Majdan/Ridžali, Godišnjak, Centar za balkanološka ispitivanja 43, Sarajevo 2014, 35-49.
- Čović, B.* 1988, Barice-Gredani – kulturna grupa, Arheološki leksikon, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 60-61.
- Gavranović, M.* 2011, Die Spätbronze – und Früheisenzeit in Bosnien, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 195, Bonn 2011.
- Gavranović, M.* 2013, Urnenfelderzeitliche Gussformen aus dem westlichen Balkan, u: S. Berecki, S.n/ Nemeth, R. / Rezi, B. (ur.), Bronze Age Craftsmen in the Carpathian Basin. Proceedings of the international colloquium from Târgu Mureș 5th–7th October 2012, Târgu Mureș 2013, 149-167.
- Gavranović, M. / Sejfuli, A.* 2015, Unpublizierte Bronzefunde aus dem Lašvatol in Zentralbosnien, Godišnjak, Centar za balkanološka ispitivanja 44, Sarajevo 2015, 67-94.
- Hansen, S.* 1994, Studien zu den Metaldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhönetal und Karpatbecken, Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 21, Bonn 1994.
- Harding, A.* 1995, Die Schwerter im ehemaligen Jugoslawien, Prähistorische Bronzefunde IV/14, Stuttgart 1995.
- Hohlbein, M.* 2008, Die spätbronze- und urnenfelderzeitlichen Bronzemesser im mittleren und südlichen Westdeutschland I (Vollgriffmesser, Rahmengriffmesser, Griffplattenmesser, Griffzungenmesser, Tüllengriffmesser, Sichelmesser), Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Westfälischen Wilhelms – Universität zu Münster, Münster 2008.
- Jašarević, A. / Blečić Kavur, M. / Čubela, D.* 2015, Special Edition: Studies of Late Bronze Age hoards from northern Bosnia, Archaeometallurgy in Europe IV, Madrid, Universidad Autónoma de Madrid, Madrid 2015, 71-72.
- Jovanović, D. B.* 2010, Ostave Vršackog gorja: Markovac – Grunjac, Gradski muzej Vršac, Vršac 2010.
- Kashuba, M.* 2008, Die ältesten Fibeln im Nordpontus. Versuch einer Typologie der einfachen Violinbogenfibeln im südlichen Mittel-, Süd- und Südosteuropa, Eurasia Antiqua 14, Bonn 2008, 193–231.
- König, P.* 2004, Spätbronzezeitliche Hortfunde aus Bosnien und der Herzegowina, Prähistorische Bronzefunde XX/11, Stuttgart 2004.
- Ložnjak Dizdar, D.* 2011, Starija faza kulture polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj – novi izazovi, u: Dizdar, M. / Ložnjak Dizdar, D. / Mihelić, S. (ur.), Starija faza kulture polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj – novi izazovi, Osijek 2011, 12-35.
- Mayer, E. F.* 1977, Die Äxte und Beile in Österreich, Prähistorische Bronzefunde IX/9, München 1977.
- Miletić, N.* 1988, Metljika, Čehaje, Srebrenik, Arheološki leksikon, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1988, 107.
- Miletić, N.* 1988, Mećava, Srebrenik, Arheološki leksikon, Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1988, 107.
- Mödlinger, M. / Piccardo, P.* 2013, Manufacture of Eastern European decorative tin – bronze discs from twelfth century BC, Archaeological and Anthropological Sciences 5, Berlin – Heidelberg 2013, 299-309.
- Müller-Karpe, H.* 1961, Die Vollgriffschwerter der Urnenfelderzeit aus Bayern, Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 6, München 1961.
- Mutapčić, E.* 2005, Kulturno-historijska baština općine Srebrenik i njena primjena u turističke svrhe, Članci i Građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, 18, 69-77.
- Pabst, S.* 2011, Die großräumige Ausbreitung der Brillenfibel am Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit Kommunikationswege und soziale Hintergründe u: Dietz, U. L. / Jockenhövel, A. (ur.), Bronzen im Spannungsfeld zwischen praktischer Nutzung und symbolischer Bedeutung, Beiträge zum internationalen Kolloquium am 9. und 10. Oktober 2008 in Münster, Prähistorische Bronzefunde XX/13, Stuttgart 2011, 199-234.
- Pabst, S.* 2012, Die Brillenfibel: Untersuchungen zu spätbronze- und ältereisenzeitlichen Frauentrachten zwischen Ostsee und Mittelmeer, Marburger Studien zur Vor- und Frühgeschichte 25, Rahden/ Westfalen 2012.
- Pabst, S.* 2013, Tracht und Bewaffnung in spätbronzezeitlichen Grabfunden Westmakedoniens. Untersuchungen zu auswärtigen Beziehungen, u: The Archaeological Work in Upper Macedonia 2010, Aiani – Heidelberg, AEAM 2, 2011, Aiani 2013, 155-171.
- Pabst, S.* 2014, Der Beginn der Fibeltracht im Karpatenbecken und das Verhältnis der Bz D/Ha A1-zeitlichen Hortfundhorizonte, u: D. Ložnjak Dizdar / M. Dizdar (ur.), The Beginning of the Late Bronze Age between the Eastern Alps and the Danube. Proceedings International Conference Osijek, October 20-22, 2011, Serta Instituti Archaeologici 1, Zagreb 2014, 83-99.

- Pavlin, P.* 2010, Bronastodobni jezičastoročajni srpi v jugovzhodni Evropi, Univerza v Ljubljani, Doktorska disertacija, Ljubljana 2010.
- Pavlin, P. / Jašarevič, A.* 2016, Depo iz starejšega obdobja kulture žarnih grobišč iz Paležnice Donje pri Doboju (Bosna in Hercegovina) / The Early Urn-field period hoard from Paležnica Donja near Doboj (Bosnia and Herzegovina), *Arheološki vestnik* 65, Ljubljana 2016, 31-72.
- Petrescu-Dâmbovița, M.* 1978, Die Sicheln in Rumänien, *Prähistorische Bronzefunde* XVIII/1, München 1978.
- Stockhammer, P. W.* 2004, Zur Chronologie, Verbreitung und Interpretation urnenfelderzeitlicher Vollgriffschwerter, *Tübinger Texte* 5, Rahden/Westfalen, 2004.
- Turk, P.* 1996, Datacija poznobronastodobnih depojev / The Dating of Late Bronze Age Hoards, u: Teržan, B. (ur.), *Depojske in posamezne kovinske najdbe bakrene in bronaste dobe na Slovenskem II / Hoards and Individual Metal Finds from the Eneolithic and Bronze Ages in Slovenia II*, *Katalogi in monografije* 30, Ljubljana 1996, 89-124.
- Turk, P.* 2014, Bronastodobna polnoročajna meča iz Ljubljanice / Two Bronze Age solid-hilted swords from the River Ljubljanica, u: Tecco-Hvala, S. (ur.), *Studia Praehistorica in Honorem Janez Dular, Opera Instituti Archaeologici Sloveniae* 30, Ljubljana 2014, 123-136.
- Vasić, R.* 1994, Die Sicheln im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo und Mazedonien), *Prähistorische Bronzefunde* XVIII/5, Stuttgart 1994.
- Vasić, R.* 2015, Die Lanzen- und Pfeilspitzen im Zentralbalkan (Vojvodina, Serbien, Kosovo, Mazedonien), *Prähistorische Bronzefunde* V/8, Stuttgart 2015.
- Vinski-Gasparini, K.* 1973, *Kultura polja sa žarama u sjevernoj Hrvatskoj*, Monografije 1, Zadar 1973.
- Vinski-Gasparini, K.* 1983, *Kultura polja sa žarama sa svojim grupama*, u: Benac, A. (ur.), *Praistorija jugoslavenskih zemalja IV – Brončano doba*, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, Sarajevo 1983, 547-646.
- Žeravica, Z.* 1993, Äxte und Beile aus Dalmatien und anderen Teilen Kroatiens, Montenegro, Bosnien und Herzegowina, *Prähistorische Bronzefunde* IX/18, Stuttgart 1993.